

УДК 811.161.3 – 087 – 3:631 (476.2)

**Намінацыі ткацкіх вырабаў ў гаворках
гомельска-бранскага памежжа**

Voinova Alena
Francisk Skorina Gomel State University

Weaving nominations in dialects of the Gomel-Bryansk borderland

В статье рассматривается лексика ткачества, зафиксированная на территории Гомельско-Брянского региона. Проводится тематическая классификация лексики ткачества, даётся её генетическая характеристика. В работе приводится иллюстративный материал семейной обрядности, собранный во время фольклорных экспедиций по Гомельскому и Новозыбковскому районам.

Ключевые слова: билингвизм, взаимодействие лексики, традиционные ремёсла, номинации ткачества, предметно-тематическая классификация, генетическая характеристика.

The article deals with the vocabulary of weaving recorded in the Gomel-Bryansk region. The thematic classification of weaving vocabulary is carried out, its genetic characteristic is given. The article presents illustrative material of family rites collected during folklore expeditions in Gomel and Novozybkov districts.

Key words: bilingualism, interaction of vocabulary, traditional crafts, weaving nominations, subject-thematic classification, genetic characteristics.

Вывучэнне народна-дыялектнай лексікі з'яўляецца актуальным і перспектыўным напрамкам лінгвістычных даследаванняў. Найбольшую цікавасць выклікае ўзаемадзеянне дыялектаў на памежных тэрыторыях, дзе моўная сітуацыя складаецца ў дадзены час пад уплывам шэрагу фактараў: лінгвістычнага, геаграфічнага, дэмаграфічнага, культурнага, сацыялагічнага і г. д. У гэтым плане асаблівым чынам вылучаецца тэрыторыя Гомельскай вобласці, памежная з бранскімі землямі, на якой склалася рэгіянальная моўная сітуацыя, што вызначаецца складанасцю і непаўторнасцю, з аднаго боку, а другога – уключае шмат універсальных моўных сродкаў.

Пры міждыялектным кантактаванні блізкародных моў неабходна ўлічваць, што кантактуючыя сістэмы могуць валодаць не толькі агульным паходжаннем лексікі, але і агульнасцю канкрэтных рэалізацый на роўных узроўнях, агульнасцю слоўніка, а таксама варыянтамі адной сістэмы. З гэтага вынікае, што вялікая колькасць лексікі, зафіксаваная на тэрыторыі Гомельска-Бранскага памежжа, з'яўляецца агульнай. і цяжка вызначыць, ці мае месца інтэрферэнцыя, ці назіраецца захоўванне асобных слядоў агульнасці моў. Таму невыпадкова ў аналізуемых гаворках насельніцтва можна сустрэць самыя разнастайныя праяўленні ўзаемадзеяння і ўзаемаўплыву дзвюх родных моў, а таксама архаічныя моўныя рысы.

Аб'ектам нашага даследавання з'явіліся назвы ткацкіх вырабаў, якія выкарыстоўваюцца ў гаворках Гомельска-Бранскага памежжа. Ткацтва як рамяство вядома з самых старажытных часоў. Яго ўзнікненне і развіццё абумоўлена сацыяльна-эканамічнымі ўмовамі і асаблівасцямі сялянскага жыцця. Увесь працэс стварэння ткацкіх вырабаў: пасеў канпель і льну, іх апрацоўка, развядзенне і стрыжка авечак, прадзенне нітак і само ткацтва – было падпарадкавана адзінай мэце: забяспечыць сям'ю адзеннем і прадметамі хатняга ўжытку. Прадметна-тэматычную класіфікацыю найменняў ткацкіх вырабаў можна прадставіць наступным чынам:

1. Назвы прылад для апрацоўкі льну і канпель: *мялка: Мялка круціцца, лён мне. Добруш; трапа'лка: Трапалка для лёну нада. Добруш.*
2. Назвы прыстасаванняў і іх частак для атрымання пражы і ткання: *пра'лка, пра'дка – прыстасаванне для ручнога прадзення кудзелі: Пралка ручна была. Даска верцікальная ставілась,*

внiзу даска. Добруш; кро'сны'хатнi ткацкi станок': Самыiлуччийпамошник у доми – етакросны. Выгонiцкi р-н; самопря'дка, санопря'дка'нажнаяпралка': У дяреуни насамапраткипрядуть нитки. Пачэпскi р-н; Ужe на санапратках ни прядем, у мянесанапратка на чирдакеляжыць. Краснагародскi р. ; кате'лка 'катушка самапралкi': Кателка есь в санапратки, ф кателку пряджа пападаит, две кателки – хунт. Жукоўскiр-н; катон'н'катушка цi клубок нiтак': Нитки матали у катоны, у клупкибальшыя. Наваз.

3. Матэрыял для ткацкiх вырабаў:

– назвы нiтак: волна, вовна 'авечая воўна i пража з яе': Мы тады з вовны прядли, штоп тулупы шыць. Пачэпскi р. ; бель'белыяниткi': Калi кросны ткали беллю, з етагапалатнашылискатирсти, палатенцы. Краснагародскi р. ; вал 'пража з авечай воўны': Валу у мяне мала, няшышы куртки. Клімавіцкi р. ; ко'ца"пража з пнянковайпаклі': С хлапкакауделали, матоктакой. Наваз. ; на'белкi'адбеленаяпража': Мы хадили на лухнабялкисушыць. Бранск; сучёлка 'скручаная, свiтая з некалькiх пасмаў нiтка': Прядли усю зиму халсты, сучёлку сучили. Брасаўскi р. ; шлёнка'нiтка': Бувала, шлёнку абарву – мать ругаить. Карачаўскi р. ; вертю'лькi 'валокны з адыходаўад пражы': Кадаспрядешь, хлопьяастаюцца, а штопусё шло у дела, то из етыххлопьяуапят нитки сучили – вяртюльки. Бранск.

– назвы тканiны: веретье'тоўскаяятканiна з адыходаўпрудзення, дзяруга': Из етагавиритьяплаття ни пашыиш, а на мяшкизгадицца. Суражскi р. ; зама'шкi 'даматканаепалатно з канаплi': Сначала замашки ткали, а тадызихадёжушыли. Бранск; коленку'р'даматканаепалатно': Вот ситиццвитной, а калинкур мы сами ткали, ета красныi, белый. Пачэпскi р. ; спуск'палатно вышэйшага гатунку' Са спуску сарочкi шылi. Ветка; сукно'вытканая саржавым перапляценнем тканiна з воўны або з дабаўленнем ваўняных нiтак, апрацаваная затым валяннем': У сукне шэрсць абязацельна далжна быць. Гом. р. ; порт 'тканiна з льняных i канапляных валокнаў': Порт – гэта з валакна, усё роўна якога. Ветка; палатно 'льняная тканiна': Палатно было кужэльнае, самае тонкае, на верхняе адзенне Добруш; сыровiна'нябеленае палатно': Сыровiна – шчэ колi полотно не одбелiлi. Ветка; патрэп'е'палатно нiзкай якасцi з адходаў льну, тоўстае i грубае': Патрэп'е – гэта талстое палатно, што пад ногi слалi. Ветка; белёвка, 'выбеленае на сонцыдаматканаепалатно': Суравку на поставникивывешывали, янаатсонцавыгарала, палучаласьбялёука. Клімаўскi р. ; немётка'спецыяльным чынам ткане мяккае белае палатно': Калiсь ткали нямётки, етамякиньякапалатно, рединьякая, из ягошылипростинки, маленьких детак укрывали, штоб ни мулила. Наваз.

4. Агульныя назвы, матываваныя назвай матэрыялу або спосабам вырабу: паўсукенiк, сукенiк 'тканiны, а таксама сшытыя з iх спаднiцы': Зараз сукенiкаў ўжэ не носяць Ветка; парцянiк, парцiна 'льняныя тканiны i вырабы з iх': Няхай парцiна ў шкапу ляжыць, нi чапай усяго разам. Добруш; саматканка, даматкан 'адзенне, зробленае хатнiм спосабам': Саматканкi самi рабiлi, спаднiцы такiя льняныя. Высокая Грыва Б. -Каш.

5. Назвы жаночага адзення: андарак, эндэрак, андэрак, андрак, андарака, панёва, панёвка 'шырокая, часта ў складкi спаднiца з асаблiвагадаматканага сукна, паласатая або ў клетку': Андаракi суконны ў клетку ткалi, шылi ў тры-чатыры палы. Добруш; Панёвку дзелалi самi iз дамашняй шэрсцi. Карма Добр. ; азия'тка, зия'тка 'вiд жаночай сукенкi тыпу сарафана': Азиятка – ета сарахваны такiя раньшы насилi. Карачаўскi р. ; Зиятка есь и у маеибапки, раньшы их насилi. Наваз. ; запанка, запаска, запасок, хвартух, фартух, фартынка, пярэднiк'фартух': На буден день запонкi шылi з свойго палатна. Пэрэдзелка Лоеўск. ; Жанчыны фартукi заўсёды ўкрашалi. Перарост Добр. Гэтыя вiды паяснога жаночага адзення найчасцей рабiлi з льняных тканiн, якiя не заўсёды вызначалiся багатай арнаментацияй i колерам [1, 48]. Выключэнне складаюць святочныя фартухi, якiя абавязкова ўпрыгожвалiся тканым арнаментам. Узор на фартуху часта адпавядаў узору на сарочцы.

6. Назвы мужчынскага адзення: нагавiцы: Верхнiя штаны нагавiцы раньшэ называлi. Добруш; бекеш, бякеш'доўгае мужчынскае адзенне з даматканага або фабрычнага сукна, са зборкамi ля пояса, нiз сшыты у клiны; мужчынскае палiто': Бекеш мушчыны надзявалi. Гомель; бравэрка'старадаўнi мужчынскi доўгi аднабортны пiнжак з даматканага сукна; верхняя кароткая мужчынская вопратка звычайна з аўчын, абцягнутых даматканым сукном': Мая мамка рабiла самыя прыгожыя бравэркi ў дзяроўнi. Вылева Добр.

Ткане верхняе адзенне прадстаўлена наступнымi найменнямi: чуйка 'доўгая верхняя мужчынская вопратка безпадкладкi з даматканага сукна'; летнiк [лiтнiк] 'кароткае верхняе адзенне ў выглядзе пiнжака з даматканага сукна'; армяк 'доўгае адзенне з тоўстага сукна з

рукавамі і башлыком': *Хораіша было таму, хто меў армяк у дождж: у ім было цёпла і ўтульна*. Добруш. Сподняе адзенне, як мужчынскае, так і жаночае, прадстаўлена шматлікімі лексемамі, напрыклад: *нацельніца* 'сподня жаночая сарочка'; *падштанікі* 'сподняе мужчынскае адзенне'; *панталашкі* 'сподняе жаночае і мужчынскае адзенне'; *'поддзіўка* 'ніжня спадніца'; *сподняк [споднік]* 'сподняе палатняная спадніца'. Добруш.

7. Назвы прадметаў хатняга ўжытку:

– найменні для пасцельных рэчаў: *дзеруга* 'ільняная або канапляная посцілка, тканая ўзорамі': *Ее дзеругу ўзелі на выстаўку*. Ветка; *накрывальнік, покрывішка* 'накідка на падушку': *Дачцэ сваёй накрывальнік дала на падушку*. Гомель; *просціна, просцілка, попоўнка* 'доўгі і шырокі кавалак тканіны, які падсцілаецца на пасцелі': *Просціны ткалі лянныя*. Гурыны Маз. Тканіна для пасцельных рэчаў была амаль заўсёды белага колеру і ткалася простымі спосабам у два ці чатыры ніты. Пасцель пакрывалі спецыяльнымі пакрываламі: *посцілкамі, просцілкамі, пакрыўкамі, пакрышкамі, капамі: Вышываныя пакрышкі самі дзелалі*. Ветка; *На караваты во ляжыць папонка*. Наваз. Пакрывалы адрозніваюцца і колеравай гамай, і выразнымі разнастайнымі ўзорамі;

– найменні тканых вырабаў уцілітарнага прызначэння: *рушнік, уцірач уцірак, уціратнік, уцірка, стрэпак, трапак, богонік*: *Вазьмі рушнік, вытрыся*. Добруш; *Столько трапкачоў, а ек трэ, то нігоднага под рукой нема*. Ветка; *Багавнікі тожэ давалі у приданая*. Бранск; *настольнік, насцёлка, скацёрць* 'кавалак тканіны спецыяльнага вырабу, якім засцілаюць стол; абрус': *Посуд настольнікам накрывалі, які самі ткалі. Ткалі шырока і выбелівалі*. Ветка. Часта рушнікі і абрусы ўпрыгожвалі самымі разнастайнымі ўзорамі ў выглядзе прамавугольнікаў, зорак, "павучкоў". Рушнік меў і абрадавае значэнне: ім перавязвалі сватоў, падчас вячання маладыя стаялі на рушніку, іх вешалі ў царкве, на перакрываванні дарог, таму ўменне выткаць і ўпрыгожыць гэту рэч было жыццёвай неабходнасцю кожнай дзяўчыны.

У паўсядзённым побыце беларусаў вядомы таксама саматканяе дываны – *набіванкі, дываны: Набіванка – саматканы кавер, краваць накрываем*. Добруш. Такія дываны выконваліся закладной тэхнікай з раслінным ці геаметрычным арнамантам [2, 98]. Вокны ў беларускай хаце завешвалі тканымі ажурнымі фіранкамі, якія мелі назвы *фіранка, ахвіранка, запінка, латкі, пярочка: Фіранкі гарны рабілі, красівай краскай красілі*. Ветка. Калі за змену земляной падлозе прыйшла дашчаная, тады пачалі ткаць *палавікі, дарожкі, дарогі, падножнікі: І палавікі раней ткалі, усё-усё* Добруш. *З рэмехі мешкі, под ногі дарогі роб'яць*. Ветка; *Пайшлі вытрысім з табой еты падножнік*. Наваз. Палавікі ткалі ў папяточную ці прадольную палоскі з самай дрэннай пражы. Для асновы выкарыстоўвалі лянную, а для ўтка – разнастайныя ласкуты.

Льноапрацоўка і ткацтва заўсёды з'яўляліся асноўнымі заняткамі беларусаў, таму ткацкая тэрміналогія ў генетычных адносінах амаль уся належыць да агульнаславянскага лексічнага фонду. Гэта такія найменні, як *палатно, сукно, настольнік, абверчанка, нацельніца, белы* многія іншыя [3]. Іншамоўная лексіка ў межах разглядаемага семантычнага поля складае даволі кампактную мікрагрупу: *казак, казачынка* < пол. *kasakinka* < фр. *casaque* < *casaque* 'кафтан'; *андарак* < ст. пол. *inderak* < ням. *Unterrock* 'ніжня спадніца'; *хвартух* < пол. *fartuch* < ням. *Vortuch*; *кашуля* < пол. *koszula* < лац. *casula* 'плашч з капюшонам'; *хуста* < пол. *chusta* < іт. *fustagno* < ст. лац. *fustanum* < араб. *Fastât*, стар. назва *Kaipai* і інш.

Разнастайнасць зафіксаваных ткацкіх намінацый сведчыць пра багатыя з традыцыі, што склаліся ў працэсе шматвяковай працоўнай дзейнасці беларусаў, пра багаты лексічны фонд, якім на працягу вельмі доўгага часу карысталіся і карыстаюцца жыхары Гомельска-Бранскага памежжа. Такім чынам, назвы ткацкіх вырабаў, зафіксаваныя на даследуемай тэрыторыі, уяўляюць сабой разнастайную ў лексіка-семантычных і генетычных адносінах групу і з'яўляюцца часткай агульнай беларускай і рускай традыцыйнай культуры і да гэтага часу выконваюць важныя функцыі фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, працоўнага і маральнага выхавання маладога пакалення, перадачы яму жыццёвага вопыту і добрых традыцый сваіх продкаў.

Список использованных источников

1. Курилович, А. Н. Белорусское народное ткачество / А. Н. Курилович. – Минск : Наука и техника, 1981. – 119 с.
2. Молчанова, Л. А. Материальная культура белорусов / Л. А. Молчанова / АН БССР. Ин-т искусствоведения, этнографии и фольклора. – Минск : Наука и техника, 1968. – С. 152.
3. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : В 4-х т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986–1987.